

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้ในการดำเนินการวิจัย การพัฒนาความเมตตากรุณาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาชั้นปีที่ ๔ - ๕ โรงเรียนบ้านท่าฤทธิ ตำบลวังม่วง อำเภอวังม่วง จังหวัดสระบุรี ขอเสนอสาระสำคัญตามลำดับ และพัฒนาเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาความเมตตากรุณาปลูกฝังความเมตตากรุณาในเด็กนักเรียน ช่วงชั้นที่ ๒ โรงเรียนบ้านท่าฤทธิ ตำบลวังม่วง อำเภอวังม่วง จังหวัดสระบุรี ให้เกิดความตระหนักในการเข้าใจความเมตตากรุณา และเข้าใจในหลักของทฤษฎีของความเมตตากรุณา และนำเอาหลักการที่สำคัญเพื่อนำมาใช้ให้เข้ากับสภาพการปฏิบัติในปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ และได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีข้อมูลประกอบ ด้วยดังนี้

๑. บริบทของโรงเรียนบ้านท่าฤทธิ ตำบลวังม่วง อำเภอวังม่วง จังหวัดสระบุรี
 - ๑.๑ นโยบายของโรงเรียนบ้านท่าฤทธิ
 - ๑.๒ ภารกิจ (mission)
 - ๑.๓ คุณลักษณะอันพึงประสงค์
 - ๑.๔ ทิศทางและเป้าหมายการจัดการศึกษาของโรงเรียน
 - ๑.๕ หลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียน
 - ๑.๖ การจัดการเรียนการสอน
 - ๑.๗ กิจกรรมส่งเสริมการเรียนการสอนในโรงเรียน
๒. ความเมตตากรุณา
 - ๒.๑ ความหมายของการพัฒนาความเมตตากรุณา
 - ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันที่มีบทบาทต่อการส่งเสริมพัฒนาการกลุ่มเป้าหมาย
 - ๒.๓ สถาบันครอบครัว
 - ๒.๔ สถาบันศาสนา
 - ๒.๕ สถาบันการศึกษา
 - ๒.๖ กลุ่มแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาเด็ก
 - ๒.๗ หลักการและแนวคิดการพัฒนาเด็กตามแนวพุทธธรรม
 - ๒.๘ ภาวนา ๔ เพื่อการพัฒนาเด็กตามวิถีพุทธ
 - ๒.๙ ปัญญาภาวนา การพัฒนาปัญญา
 - ๒.๑๐ ระดับปัญญารู้เท่าทันทันโลกและชีวิตความเป็นจริง
 - ๒.๑๑ การพัฒนาเด็กตามแนวนักจิตวิทยาพัฒนาการ (แนวคิดตะวันตก)

๓. แนวคิดการจัดการเรียนรู้เพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก
๔. แนวคิดเกี่ยวกับความรู้ เจตคติ และการพัฒนาความเมตตากรุณา
๕. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research: PAR)
 - ๕.๑ ความหมายของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม
 - ๕.๒ ความสำคัญของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม
 - ๕.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - ๕.๔ หลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - ๕.๕ วัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - ๕.๖ วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - ๕.๗ ระเบียบวิธีวิจัย
 - ๕.๘ บทบาทของนักวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

บริบทของโรงเรียนบ้านท่าฤทธิ ตำบลวังม่วง อำเภอวังม่วง จังหวัดสระบุรี

โรงเรียนบ้านท่าฤทธิ ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑ ตำบลวังม่วง อำเภอวังม่วง จังหวัดสระบุรี สร้างเมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๐ โดยริ้ออาคารเก่าของโรงเรียนบ้านป่าลานหินดาดมาสร้างมีพื้นที่ ๑๐ ไร่ ๑ งาน ๒๐ ตารางวา

สภาพชุมชนรอบๆบริเวณโรงเรียนนั้นมีลักษณะชุมชนกระจายไม่หนาแน่นอยู่ห่างจากอำเภอวังม่วง ประมาณ ๖ กิโลเมตร อยู่ในเขตชลประทานแม่น้ำป่าสัก ซึ่งเป็นพื้นที่ค่อนข้างสูงดอนจากเขื่อน มีประชากรประมาณ ๕๐๐ คน อาชีพหลักของคนในชุมชน คือ เกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์ รับจ้างทำประมงสัตว์น้ำ เนื่องจากเป็นอาชีพดั้งเดิม คนในชุมชนนับถือศาสนาพุทธมีประเพณี ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นที่รู้จักโดยทั่วไป

โรงเรียนบ้านท่าฤทธิ เปิดสอนเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๑๒ โดยนายอำเภอเกษทอง บัญญัติ เป็นประธานในพิธี มีข้าราชการครู ๒ คน คือ นางลำไย โชติวงษ์ ดำรงตำแหน่งครูใหญ่ และนายอุทัย สุขใส

ปี พ.ศ. ๒๕๑๙ นายสละ วิจารณ์ ได้รับแต่งตั้งมาดำรงตำแหน่งครูใหญ่ ได้งบประมาณสร้าง บ้านพักครูแบบกรมสามัญ จำนวน ๑ หลัง ชาวบ้านสร้างร่วม ๒ ที่นั้น วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๒๓ โอนมาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ และได้งบประมาณสร้างร่วม แบบกรมอนามัยจำนวน ๑ หลัง ๕ ที่นั่ง และได้งบประมาณจากสภาตำบลในการสร้างถังน้ำซีเมนต์แบบ ฝ. ๓๓ จำนวน ๑ ชุด

ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ นักศึกษาชมรมอาสาสมัครวิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยาสร้างอาคารชั่วคราว ขนาด ๖ x ๘ เมตร ๑ หลัง และได้งบประมาณสร้างอาคารเรียนแบบ สปช.๑๐๓ / ๒๖ จำนวน ๑ หลัง ๓ ห้องเรียน

ปี พ.ศ. ๒๕๒๖ รื้อย้ายโรงเก็บลานจากที่ราชพัสดุมาสร้างโรงอาหาร นายสละ วิจารณ์ ย้าย นายวินัย เขียวไม้งาม มาดำรงตำแหน่งแทน และได้รื้อย้ายบ้านพักครูจาก สปอ.เสาให้มาสร้าง ๑ หลัง ปี พ.ศ.๒๕๒๘ ได้งบประมาณสร้างเรือนเพาะชำ แบบ พ.๑ จำนวน ๑ หลัง นายวินัย เขียวไม้งาม ย้ายไป นายมนัส พุทธรักษา รักษาการในตำแหน่งครูใหญ่

ปี พ.ศ.๒๕๒๙ ได้งบประมาณสร้างอาคารเอนกประสงค์ แบบ สปช.๒๐๒ / ๒๖ นายสมโพธิ ช่างสีทา มาดำรงตำแหน่งครูใหญ่

ปี พ.ศ. ๒๕๓๐ ได้งบประมาณสร้างถังน้ำซีเมนต์แบบ ผ.๓๓ จำนวน ๑ ชุด นายบัญญัติ วงษ์ประยูร สส.สระบุรี จัดสรรงบประมาณพัฒนาจังหวัด จำนวน ๑๕,๐๐๐ บาท สร้างสนามเด็กเล่นและโรงเรียนได้เปิดสอนชั้นเด็กเล็ก

ปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ได้บรรจุนักการคือ นายสมบูรณ์ ปราบสูงเนิน และได้งบประมาณสร้างส้วมแบบ สปช.๖๐๑/๒๖ จำนวน ๑ หลัง ๔ ที่นั่ง

ปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ได้งบประมาณสร้างอาคารเรียนแบบ สปช.๑๐๕/๒๙ จำนวน ๑ หลัง ๒ ชั้น ๖ ห้องเรียน นายสมโพธิ ช่างสีทา ย้ายไป นายสุดใจ มอญรัตน์ มารักษาการในตำแหน่ง และได้แต่งตั้ง นายภักดี ทศตะ มาดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่

ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้งบประมาณสร้างบ้านพักครู ๑ หลัง รพช.มาขุดบ่อบาดาล ๑ บ่อ พร้อมเครื่องโยก โรงเรียนเข้าโครงการ กศ.พช. นายภักดี ทศตะ ย้ายไป นายเชาวลิต แต้มสาระ รักษาการในตำแหน่ง

ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ วันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๓๖ นายสมบัติ เขม้นเขตรการ ย้ายมาดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ และในปี พ.ศ.๒๕๓๗ โรงเรียนอยู่ในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการก่อสร้างเขื่อนป่าสักตามโครงการพัฒนาลุ่มน้ำป่าสัก ซึ่งกรมชลประทานได้ขออนุญาตต่อ สปช. ในการขอใช้พื้นที่ของโรงเรียนในการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำเขื่อนป่าสัก จากผลกระทบดังกล่าวในราวปี ๒๕๔๑ ซึ่งเป็นปีที่การก่อสร้างแล้วเสร็จโรงเรียนปัจจุบันจะถูกน้ำท่วมจากการกักเก็บน้ำ ทำให้ต้องอพยพรื้อย้ายโรงเรียนออกไป

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เจ้าหน้าที่โครงการได้เข้ามาสำรวจและประเมินทรัพย์สินของโรงเรียนและประเมินค่าชดเชยเป็นเงิน ๓, ๔๔๕,๙๙๗.๙๑ บาท ส่วนที่ดินเป็นที่ราชพัสดุทางโครงการไม่ประเมินราคาให้ ซึ่งทรัพย์สินที่เป็นอาคารเรียนและอาคารประกอบต่างๆ สปจ.สระบุรี ได้ดำเนินการขายทุกรายการที่ไม่มีผู้ขอใช้ ส่วนอาคารเรียนแบบ สปช.๑๐๖ / ๒๖ และ สปช. ๒๐๕ / ๒๙ โรงเรียนบ้านดงมะเกลือมารื้อย้ายไป

ปี พ.ศ ๒๕๔๔ วันที่ ๑๘ ธันวาคม นายสมบัติ เขม้นเขตรการ ย้ายไปดำรงตำแหน่งที่โรงเรียนวัดชำผักแพรว อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี นายชาติ มูลมณี อาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านโป่ง-ตะขบ ย้ายมาดำรงตำแหน่งแทน เมื่อวันที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๔๔

ปี พ.ศ.๒๕๔๖ วันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๔๖ นายณรงค์ พันธุ์ทอง อาจารย์ใหญ่ โรงเรียนวัดวังยาง อนุรักษ์การในตำแหน่งอาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านท่าฤทธิ นายชาติ มูลมณี อาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านท่าฤทธิ อนุรักษ์การในตำแหน่งอาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านดงมะเกลือ

วันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๔๖ นายชาติ มูลมณี ย้ายไปดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่โรงเรียน วัดบึงไม้ อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี นายณรงค์ พันธุ์ทอง อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดวังยาง ย้ายมาดำรงตำแหน่งแทน

ปี พ.ศ.๒๕๔๗ วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๗ นายณรงค์ พันธุ์ทอง ย้ายไปดำรงตำแหน่ง อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดบ้านยาง อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี นายวิจิต ราษฎร์ อาจารย์ใหญ่ โรงเรียนบ้านหนองกรดสามัคคี ย้ายมาดำรงตำแหน่งแทนจนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันโรงเรียนบ้านท่าฤทธิเป็นหน่วยงานการศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาสระบุรี เขต ๒ สำนักคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัด การศึกษา ๒ ระดับ คือ ระดับปฐมวัย ชั้นอนุบาลปีที่ ๑ - ๒ ระดับประถมศึกษาปีที่ ๑ - ๖ มี จำนวนนักเรียนทั้งหมด ๑๐๐ คน และมีครูทั้งหมด ๗ คน ประกอบด้วย

๑. นายวิจิต	ราษฎร์	ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านท่าฤทธิ
๒. นางสาววาริ	ศรีสาคร	
๓. นางสุทิน	ณ สงขลา	
๔. นางสาวหทัย	ไทยภูมิ	
๕. นางจิรวรรณ	โพธิ์เยี่ยม	
๖. นายธวัช	ปิ่นแก้ว	
๗. นางสาวเสาวคนธ์	เพ็งมะณี	

๑. นโยบายของโรงเรียนบ้านท่าฤทธิ

- ๑.๑ เร่งพัฒนาคุณภาพการศึกษาสู่เกณฑ์มาตรฐาน
- ๑.๒ มุ่งพัฒนาด้านสุขภาพอนามัย การกีฬาเพื่อให้นักเรียนได้เกิด ความสมบูรณ์พร้อมทั้งร่างกายจิตใจและสังคม
- ๑.๓ มุ่งพัฒนาด้านคุณธรรม จริยธรรม
- ๑.๔ ค่านิยมและการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม
- ๑.๕ เน้นการบริหารงานให้ทุกคนมีส่วนร่วม และบุคลากรได้มีการพัฒนาวิชาชีพ
- ๑.๖ มุ่งสร้างให้โรงเรียนเป็นที่ที่ชุมชนมีส่วนร่วมพัฒนาและศรัทธาด้วยความ จริงใจสนับสนุนนโยบายของหน่วยงานต้นสังกัดและประสานความร่วมมือกับชุมชนและ หน่วยงานอื่นเข้าพัฒนาโรงเรียน

๒. การกิจ (mission)

- ๒.๑ ส่งเสริมให้ผู้เรียนรักการออกกำลังกาย ดูแลตนเองให้มีสุขภาพกายและจิตที่ดี
- ๒.๒ จัดกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนมีทักษะทางความคิดการทำงาน

๒.๓ ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีวินัย ความรับผิดชอบ ตรงต่อเวลาขยันหมั่นเพียรและ
ซื่อสัตย์สุจริต

๒.๔ ส่งเสริมให้ผู้เรียนเป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการอ่านการเขียนและการค้นคว้า

๒.๕ ส่งเสริมให้ผู้เรียนภูมิใจในความเป็นไทย

๓. คุณลักษณะอันพึงประสงค์

๓.๑ ใฝ่เรียนใฝ่รู้

๓.๒ รักการออกกำลังกาย

๓.๓ มีวินัย

๓.๔ มีความขยันหมั่นเพียร

๓.๕ รักและภูมิใจในความเป็นไทย

๔. ทิศทางและเป้าหมายการจัดการศึกษาของโรงเรียน

โรงเรียนจะสร้างนักเรียนให้มีสุขภาพและสุขภาพจิตที่ดี มีความเป็นเลิศทางวิชาการ โดยเน้นการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสาร และเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ นำความรู้ทางธรรม จริยธรรม ยึดมั่นในหลักธรรมของศาสนา อนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี ทรัพยากรของท้องถิ่น ดำรงความเป็นไทยมีความรู้ มีทักษะและมีคุณธรรมเป็นพื้นฐาน ในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตลอดจนการศึกษาต่อและการประกอบอาชีพต่อไป

การเรียนการสอนจะเน้นให้ผู้เรียน นำความรู้ ทักษะทางความคิด การทำงานและแก้ไขด้วยเหตุผล ฟังตนเอง สามารถปฏิบัติงานด้วยความขยัน อดทน มีความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์สุจริต ประหยัด มีวินัยและตรงต่อเวลา รักและเห็นคุณค่าของตนเองและผู้อื่นเป็นผู้มีวัฒนธรรม มีความภาคภูมิใจในท้องถิ่นและความเป็นไทย

๕. หลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียน

๕.๑ จุดมุ่งหมายของหลักสูตร

หลักสูตรสถานศึกษามุ่งพัฒนานักเรียนให้เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุขบนพื้นฐานของความเป็นไทย โดยมุ่งปลูกฝังให้นักเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ดังนี้

๕.๑.๑ ขยัน อดทน มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ประหยัด มีวินัยและตรงต่อเวลา ดำเนินถึงประโยชน์ส่วนตน

๕.๑.๒ เรียนรู้และปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ยึดมั่นในศีลธรรมนำไปพัฒนาตนเองและสังคม

๕.๑.๓ มีความสามารถใช้ภาษาในการสื่อสารและเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ด้วยตนเองมีทักษะกระบวนการคิดและแก้ปัญหาอย่างรอบคอบ มีเหตุผล เรียนรู้การเปลี่ยนแปลง และวิวัฒนาการทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และวิทยาการต่างๆ

๕.๑.๔ มีความสามารถในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศที่จำเป็น เพื่อการ
แสวงหาความรู้และการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพและสร้างสรรค์

๕.๑.๕ มีทักษะที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตวุฒิภาวะทางอารมณ์บุคลิกภาพ
สุขภาพกายและจิตที่ดี สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

๕.๑.๖ plugged ค่านิยมที่ถูกต้อง ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีอันดี
งาม มีความรักท้องถิ่น ประเทศชาติ รักและภูมิใจในความเป็นไทย

๕.๒ โครงสร้างหลักสูตรของโรงเรียน

โรงเรียนบ้านท่าฤทธิ มีโครงสร้างหลักสูตรการศึกษา ดังนี้

ตาราง ๑ โครงสร้างหลักสูตรและผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของนักเรียนโรงเรียนบ้านท่าฤทธิ์ ตำบลวังม่วง อำเภอวังม่วง จังหวัดสระบุรี ปีการศึกษา ๒๕๕๑

ที่	ชั้น	กลุ่มสาระการเรียนรู้							รวม	
		ภาษาไทย	คณิตฯ	วิทยาศาสตร์	สังคมฯ	สุขศึกษา	ศิลปะ	การงานฯ		อังกฤษ
๑	ประถมศึกษาปีที่ ๑	๘๓.๐๐	๘๐.๗๑	๘๐.๐๐	๘๑.๒๘	๘๓.๒๘	๘๐.๘๕	๘๓.๗๗	๘๐.๒๘	๘๑.๖๕
๒	ประถมศึกษาปีที่ ๒	๗๕.๓๘	๗๔.๔๖	๗๗.๑๕	๗๖.๒๓	๗๘.๖๒	๘๒.๓๑	๗๕.๗๗	๗๒.๔๖	๗๖.๕๕
๓	ประถมศึกษาปีที่ ๓	๗๙.๐๐	๗๙.๘๓	๗๙.๔๒	๗๘.๘๓	๗๙.๗๕	๘๑.๐๘	๘๐.๔๒	๗๘.๙๒	๗๙.๖๖
๔	ประถมศึกษาปีที่ ๔	๗๒.๘๓	๗๕.๐๘	๗๕.๓๓	๗๓.๐๐	๗๓.๐๘	๘๑.๓๓	๘๑.๒๕	๗๒.๓๓	๗๖.๗๘
๕	ประถมศึกษาปีที่ ๕	๗๖.๒๗	๗๖.๙๐	๗๗.๘๑	๗๙.๔๕	๘๔.๑๘	๘๓.๕๔	๘๒.๙๐	๘๐.๗๒	๘๐.๒๒
๖	ประถมศึกษาปีที่ ๖	๗๔.๕๐	๖๙.๐๖	๗๒.๓๓	๗๒.๙๔	๘๕.๕๖	๘๒.๖๑	๗๐.๓๙	๗๐.๐๖	๗๔.๖๘
รวมเฉลี่ย		๗๖.๘๓	๗๖.๐๑	๗๗.๐๑	๗๖.๙๖	๘๒.๔๑	๘๑.๙๕	๗๙.๐๘	๗๕.๘๐	๗๘.๒๖

ที่มา : (วิชิต ราษฎร์, ๒๕๕๒, หน้า ๒๐)

๖. การจัดการเรียนการสอน

การจัดการเรียนการสอน โรงเรียนบ้านท่าฤทธิ ตำบลวังม่วง อำเภอวังม่วง จังหวัดสระบุรี มีข้าราชการครู จำนวน ๖ ท่าน แบ่งเป็น ชาย ๒ ราย หญิง ๔ ท่าน มีนักการประจำโรงเรียน ชาย ๑ ราย ปัจจุบันมี มีนายนายวิจิต ราษฎร์ เป็นผู้อำนวยการโรงเรียน โดยมีจัดการเรียนการสอนจากอดีตถึงปัจจุบัน ดังนี้

- ๖.๑ ปีการศึกษา ๒๕๑๒ เริ่มเปิดทำการสอนชั้นประถมปีที่ ๑
- ๖.๒ ปีการศึกษา ๒๕๑๕ ถึงปี ๒๕๒๘ เปิดสอนชั้นประถมปีที่ ๑-๔
- ๖.๓ ปีการศึกษา ๒๕๓๑ เปิดขยายชั้นเรียน ชั้นเด็กเล็ก
- ๖.๔ ปีการศึกษา ๒๕๓๓ เปิดขยายชั้นเรียน เปิดสอนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕
- ๖.๕ ปีการศึกษา ๒๕๓๙ เปิดขยายชั้นเรียน เปิดสอนชั้นอนุบาล ๔ ขวบ
- ๖.๖ ปัจจุบันปีการศึกษา ๒๕๕๒ ได้ดำเนินการจัดการเรียนการสอนรวมเป็น ๒

ระดับ คือ

- ๖.๗ ระดับปฐมวัย จำนวน ๒ ชั้น ๑ ห้องเรียน คืออนุบาล ๑ และอนุบาล ๒
- ๖.๘ ระดับประถมศึกษา จำนวน ๖ ชั้น ๖ ห้องเรียนคือประถมศึกษาปีที่ ๑-๖

ตาราง ๒ ข้อมูลสถิตินักเรียนจำแนกตามลำดับชั้นประจำปีการศึกษา ๒๕๕๒ โรงเรียนบ้านท่าฤทธิ ตำบลวังม่วง อำเภอวังม่วง จังหวัดสระบุรี

ระดับชั้น	จำนวนห้องเรียน	จำนวนนักเรียน		
		ชาย	หญิง	รวม
๑ - ๒	๑๒	๑๒	๒๔	
๑	๑๐	๖	๑๖	
๑	๖	๓	๙	
๑	๗	๖	๑๓	
๑	๖	๘	๑๔	
๑	๔	๘	๑๒	
๑	๗	๕	๑๒	
รวม	๕๒	๔๘	๑๐๐	

ที่มา : วิจิต ราษฎร์, ๒๕๕๒

๗. กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้การสอนในโรงเรียน

- ๗.๑ กิจกรรมโรงเรียนสีขาว
- ๗.๒ กิจกรรมสหกรณ์นักเรียน
- ๗.๓ กิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน
- ๗.๔ กิจกรรมออมทรัพย์นักเรียน
- ๗.๕ กิจกรรมห้องสมุด
- ๗.๖ กิจกรรมรักการอ่าน

ความเมตตากรุณา

๑. ความหมายของการพัฒนาความเมตตากรุณา

สุชาติ เผือกสกนธ์ (๒๕๔๑, มิถุนายน ๒) กล่าวว่า การแสดงความเมตตา หรือ การแผ่เมตตา นี้ เป็นธรรมชาติ หรือคุณสมบัติพื้นฐานของจิตมนุษย์ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็น สัตว์ที่ประเสริฐอยู่แล้ว ในชีวิตประจำวันของแต่ละคนที่เป็นโรคทางจิต คลุ้มคลั่งจนไม่สามารถ ควบคุมสติสัมปชัญญะของตนได้ หรือ มีจิตโหดเหี้ยมที่สุดจนไม่อาจจะสมมุตินามของผู้นั้นได้ว่าเป็นมนุษย์ จะต้องมีการแสดงความเมตตาออกทางจิตอยู่เป็นประจำ มากบ้าง น้อยบ้าง ตาม กิเลสสันดานที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด เพียงแต่เจ้าตัวมิได้สังเกตจดจำไว้เท่านั้น

พระเทพสิงห์บูรพาจารย์ (๒๕๔๓, หน้า ๑๖) กล่าวว่า เมตตา คือความปรารถนาดี โดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ มิใช่ตรีจิตอันบริสุทธิ์ ปราศจากความผูกพัน ยึดติด ลุ่มหลง ในผู้ที่ ตนแผ่เมตตาอยู่ ถ้ายังหวังผลตอบแทน หรือผูกพัน ยึดติด ลุ่มหลง ก็ไม่นับว่าเป็นเมตตาที่ แท้จริง เช่น ความรักระหว่างสามีภรรยาที่ปรารถนาให้คู่ชีวิตเป็นสุข เรียกว่าความรักด้วยตัณหา (ตัณหาเปมะ) ไม่ใช่เมตตาธรรม

พระธรรมกิติวงศ์ (๒๕๔๙, มกราคม ๑๕) กล่าวว่า เมตตา เป็นภาวะของจิตที่ ปราศจากความโกรธ ความอาฆาตมาดร้าย มีแต่ความหวังดีมีไมตรีจิตหวังความสุขความเจริญ แก่ผู้อื่นเป็นที่ตั้งลักษณะเมตตาที่เห็นได้ชัดเจนคือความรักลูกของพ่อแม่ซึ่งจัดเป็นเมตตาแท้ๆ ลักษณะของผู้มีเมตตา คือเป็นคนมีสีหน้าแจ่มชื่นเบิกบาน ยิ้มแย้มเข้าหากัน มีแต่ความ ปรารถนาดี ชอบความเป็นมิตรมากกว่าความเป็นศัตรู ไม่ชอบทำร้าย ไม่ชอบเบียดเบียนผู้อื่น

กาญจนา นาคสกุล (๒๕๔๙, หน้า ๑๕) กล่าวว่า เมตตา หมายความว่า ความ ปรารถนาให้ผู้อื่นได้สุข เป็นธรรมะข้อที่ ๑ ในธรรม ๔ ข้อที่มีชื่อว่า พรหมวิหาร พรหมวิหารเป็น ธรรมะของพรหม คือ ธรรมะที่ผู้ใหญ่มิต่อผู้น้อย ในภาษาไทย นอกจากจะใช้คำว่า เมตตาเป็น คำนามแล้ว ยังใช้เป็นคำกริยาด้วย เช่น ผู้ใหญ่เมตตาผู้น้อย ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้น้อยให้ได้รับ ความสุข พระพุทธเจ้าทรงเมตตาผู้คนในโลก จึงทรงสั่งสอนธรรมะทำให้ทุกคนได้เห็นพระธรรม และได้รับความสุข ครูเมตตาศิษย์จึงสั่งสอนวิชาความรู้ให้อย่างไม่ปิดบัง พุทธศาสนิกชนเมตตา

เลี้ยงดูสัตว์ ทั้งสัตว์เลี้ยงและสัตว์ใช้งาน เป็นต้น กรุณา หมายความว่า ความสงสารคิดช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ เป็นธรรมะข้อที่ ๒ ในธรรมะ ๔ ข้อที่มีชื่อว่าพรหมวิหาร เช่นเดียวกับเมตตา กรุณาเป็นความรู้สึกเห็นใจ สงสารผู้ที่ได้รับความทุกข์ ความเจ็บไข้ หรือความยากไร้ คนไทยมีความกรุณาอยู่ทุกคน เมื่อเห็น หรือทราบว่าใครได้รับความทุกข์ คนไทยจะคิดอยากช่วยให้เขาพ้นทุกข์ คนที่เป็นแพทย์ หรือพยาบาลจะมีคุณธรรมข้อนี้มากยิ่งขึ้นกว่าผู้อื่น จึงมีความกรุณาต่อคนที่เป็ทุกข์ เพราะความเจ็บไข้ พร้อมทั้งจะช่วยไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นมิตรหรือศัตรู

พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตโต) (๒๕๔๒, หน้า ๕๐) กล่าวว่า เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาจะให้ผู้อื่นเป็นสุข กรุณา คือ ความสงสาร คิดจะช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ความปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับความสุข สามารถแสดงออกได้โดยการช่วยเหลือโดยการกระทำ หรือวาจา รวมถึงการไม่คิดร้ายต่อผู้อื่นด้วย

ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ (๒๕๔๖, หน้า ๘๗๒) อธิบายว่า เมตตากรุณา หมายถึง ความเอ็นดู ความรัก ความปรารถนาจะให้ผู้อื่นได้สุข และคำว่า กรุณา หมายถึง ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์เป็นข้อปฏิบัติในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่จะทำให้มนุษย์กลายเป็นพระพรหมเรียกว่า “พรหมวิหาร”

๒. แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันที่มีบทบาทต่อการส่งเสริมพัฒนาการกลุ่มเป้าหมาย

๒.๑ ความสำคัญและความหมายของสถาบันสังคม

การที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม นอกจากการจัดระเบียบสังคม เพื่อให้สมาชิกรู้จักบทบาท และหน้าที่ของตนเองแล้ว สถาบันสังคมก็เป็นโครงสร้างของสังคมอีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญต่อสมาชิก และสังคม ทำให้สมาชิกปฏิบัติตามสถานภาพ และบทบาทของตนเอง และทำให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย

คำว่า “สถาบัน” (institution) มีรากศัพท์มาจากคำว่า “สถาปนา” แปลว่าการจัดตั้งขึ้นหรือการเกิดขึ้นเป็นรูปเป็นร่าง มีความคงทนถาวร ซึ่งแสดงว่าเป็นสิ่งที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นระเบียบ มีการจัดระบบภายในอย่างถูกต้องและเหมาะสม สถาบันจึงเป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่ดั่งขึ้น และปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยเป็นที่ยอมรับของสังคม และมีการดำเนินงานในลักษณะขององค์การ หรือกึ่งองค์การ โดยมีคณะบุคคลเป็นผู้ดำเนินงาน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

๒.๒ สถาบันที่มีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

สังคมของมนุษย์ปัจจุบันเกิดสถาบันที่หลากหลายเพิ่มขึ้นทั้งเป็นสถาบันดั้งเดิม อาทิ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการเมืองการปกครอง และสถาบันที่เกิดขึ้นใหม่ เช่น สถาบันสื่อมวลชน เป็นต้น แต่เมื่อก้าวถึงสถาบันสังคมที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญ ต่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก หรือการขัดเกลาเด็กในสังคมไทยนั้น

นับตั้งแต่อดีตมาถึงปัจจุบัน ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา และคำ
ย่อที่รู้จักกันดีว่า บวร. (บ้าน วัด โรงเรียน)

๓. สถาบันครอบครัว

สถาบันครอบครัว (family institution) เป็นสถาบันแรกสุดเล็กที่สุด และมีความสำคัญมากที่สุดของมนุษย์ เพราะเป็นสถาบันที่ให้กำเนิดเลี้ยงดู ขัดเกลาให้มนุษย์มีชีวิตรอดและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ซึ่งตามหลักการทางพระพุทธศาสนาแล้ว พ่อแม่มีบทบาทหน้าที่สำคัญยิ่ง ประกอบด้วย

๓.๑ พ่อแม่ห้ามปรามบุตรธิดาไม่ให้ทำความชั่วช้าเสียหาย ป้องกันไม่ให้ตกไปในทางที่ต่ำทราม ในที่ที่มีอันตราย

๓.๒ พ่อแม่สั่งสอนแนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี ชักนำบุตรธิดาให้มุ่งไปในทางที่จะพบความสุขความเจริญ

๓.๓ พ่อแม่ให้บุตรธิดาได้เล่าเรียนศิลปวิทยา มีความรู้ที่จะไปประกอบอาชีพการงานเพื่อตั้งตัวให้เป็นหลักฐานต่อไป

๓.๔ ถึงเวลาถึงวัยที่จะมีครอบครัว พ่อแม่ก็เป็นธุระเอาใจใส่จัดแจงช่วยเหลือ โดยรับที่จะทำด้วยความเต็มใจ

๓.๕ พ่อแม่มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควรเป็นระยะๆ ไป แก่บุตรธิดา และวาระสุดท้ายก็มอบสมบัติชิ้นสุดท้ายที่เรียกว่า “มรดก” พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (๒๕๔๒) สนธิยา พลศรี (๒๕๔๕, หน้า ๑๔๘)

ส่วนสถาบันครอบครัวตามทัศนะหรือแนวคิดทางสังคมวิทยาได้จำแนกหน้าที่ไว้ดังนี้

๑. สร้างสมาชิกใหม่ให้แก่สังคม ด้วยการให้กำเนิดบุตร ทำให้สังคมสามารถดำรงอยู่และสืบต่อไปได้อย่างมั่นคงถาวร

๒. ควบคุมพฤติกรรมทางเพศของบุคคลในสังคมให้เหมาะสม ในรูปของการสมรสซึ่งคู่สมรสต้องปฏิบัติตามสถานภาพและบทบาทของแต่ละฝ่าย คือ สามี - ภรรยา ตามสังคมกำหนด ทำให้ปัญหาทางเพศในสังคมลดลง

๓. เลี้ยงดูสมาชิกใหม่ของสังคม คือ บุตรของตนให้พ้นจากภัยอันตรายต่างๆ และเจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพ เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

๔. การให้ความรัก ความอบอุ่น ความหวังและกำลังใจให้แก่สมาชิก ทำให้สมาชิกมีขวัญ กำลังใจ และมีความมั่นคงทางจิตใจ ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข

๕. การขัดเกลาทางสังคม โดยการอบรมสั่งสอนให้บุตรปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคม ปลูกฝังคุณลักษณะนิสัยให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

๖. การกำหนดสถานภาพ และบทบาทของบุคคล เช่น เพศ ลำดับของสมาชิกในครอบครัว ชนชั้น ภูมิลำเนา ซึ่งบุคคลสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามบรรทัดฐานของแต่ละสังคม

๗. หน้าที่ทางเศรษฐกิจ คือ เป็นหน่วยผลิต และหน่วยบริโภคที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจ

๘. รักษาเพิ่มพูนและถ่ายทอดทางวัฒนธรรมของสังคมให้แก่สมาชิก ทำให้วัฒนธรรมในสังคมดำรงอยู่ต่อไป

๔. สถาบันศาสนา

สถาบันศาสนา (religion institution) เป็นสถาบันสังคมที่สำคัญอีกสถาบันหนึ่งที่เกิดจากความสามารถในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมต่างๆ ของมนุษย์ การแสวงหาแนวทางในการควบคุมพฤติกรรมของบุคคลและกลุ่มคนให้รู้ดีรู้ชอบ เพื่อการดำรงชีวิตร่วมกันอย่างสงบสุข หน้าที่ของสถาบันศาสนา ตามหลักการทางพระพุทธศาสนาแล้ว พระสงฆ์เป็นผู้ที่มีหน้าที่สำคัญ ๖ ประการประกอบด้วย

๑. ห้ามไม่ให้กระทำความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม
๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
๕. ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่ม
๖. บอทางสวรรค์ให้

สนธยา พลศรี (๒๕๔๕, หน้า ๑๔๘) ส่วนนักสังคมวิทยาได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่สำคัญของสถาบันศาสนาไว้ดังนี้

๑. ปกป้องคุ้มครองภัยพิบัติ และเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ต่างๆ ให้กับสังคม ทั้งในยามปกติ และในยามวิกฤต

๒. เป็นพื้นฐานสำคัญของกฎ ศีลธรรม จริยธรรม ค่านิยม อุดมการณ์ของสังคม

๓. เป็นพื้นฐานสำคัญของอำนาจรัฐ เพราะศาสนาช่วยในการจัดระเบียบ และควบคุมสังคมได้

๔. เป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดการสมาคม และนันทนาการให้สังคม สร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิด ในกลุ่มสมาชิก เป็นบ่อเกิดของกีฬา และการละเล่นควบคู่กับประเพณี และการทำบุญต่างๆ

๕. เป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดอารยะธรรม และสุนทรียภาพ เช่น สถาปัตยกรรม ปูนียะสถานที่สวยงาม ประติมากรรม จิตรกรรมอันประณีต ละเอียดย่อน ทำให้จิตใจมีความสงบสุข

๖. ก่อให้เกิดพฤติกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ เช่น ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความรักใคร่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

๗. ตอบสนองความต้องการทางจิตใจของมนุษย์ เช่น ความอยากรู้อยากเห็น การแสวงหาสาระสำคัญของชีวิต เป็นต้น

๘. สร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้แก่สมาชิก ที่นับถือศาสนาเดียวกัน ทำให้สังคมเป็นปึกแผ่น และมั่นคง

๙. ทำให้มนุษย์ดำรงอยู่ในสังคมอย่างมีความหมาย และมีจุดมุ่งหมายในชีวิต

๑๐. เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาสถาบันสังคมอื่นๆ ให้บรรลุวัตถุประสงค์ของแต่ละสถาบัน

๕. สถาบันการศึกษา

สถาบันการศึกษา (education institution) เป็นสถาบันที่สำคัญของสังคมอีกสถาบันหนึ่ง เดิมการให้การศึกษาแก่สมาชิกในสังคม เป็นหน้าที่ของสถาบันครอบครัว และสถาบันศาสนา แต่เมื่อสมาชิกของสังคมเพิ่มจำนวนมากขึ้น ทำให้สังคมขยายตัว และโครงสร้างเพิ่มความซับซ้อนมากขึ้น สถาบันครอบครัว และสถาบันศาสนา ไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างเต็มที่ ต้องลดบทบาทด้านการให้การศึกษาแก่สมาชิกในสังคมลง สถาบันการศึกษาจึงเกิดขึ้นเพื่อทำหน้าที่นี้โดยตรง

สถาบันการศึกษา เป็นระบบความสัมพันธ์ หรือกลุ่มของระเบียบกฎเกณฑ์ทางสังคม เกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์ให้แก่สมาชิก โดยการอบรมสั่งสอน และเสริมสร้างพฤติกรรมการเรียนรู้ ในทางที่ดี เพื่อให้เติบโตเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม สถาบันการศึกษาของแต่ละสังคม จะมีลักษณะผันแปรไปตามบรรทัดฐาน ค่านิยม และวัฒนธรรมของสังคม ทำให้รูปแบบในการจัดการศึกษาแตกต่างกันออกไป แต่อาจสรุปได้ว่าการจัดการศึกษาของทุกๆ สังคมจะยึดถือปรัชญาที่เหมือนกัน คือการจัดการศึกษา เพื่อการพัฒนาบุคคลหรือสมาชิก และเพื่อพัฒนาสังคมให้ดีขึ้นกว่าเดิม โดยมีครูอาจารย์เป็นผู้จัดการศึกษาให้แก่ศิษย์ ซึ่งพระพุทธศาสนาได้วางแนวทางการปฏิบัติหน้าที่ของครูอาจารย์ต่อศิษย์ดังนี้

๑. แนะนำดี
๒. ให้เรียนดี
๓. บอกลดละให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง
๔. ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง
๕. ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย (คือจะไปทางทิศไหนก็ไม่ดอดอยาก)

ส่วนนักสังคมวิทยาได้แบ่งหน้าที่ของสถาบันการศึกษา ให้มีหน้าที่สำคัญต่อไปนี้

๑. ขัดเกลาสมาชิกของสังคม ให้เรียนรู้บรรทัดฐานทางสังคม หรือระเบียบแบบแผนของสังคม

๒. หล่อหลอม และพัฒนาบุคลิกภาพทางสังคม ให้แก่สมาชิกในสังคม ตามที่สังคมต้องการ

๓. ช่วยเตรียมบุคคลให้พร้อมสำหรับการประกอบอาชีพ โดยการปลูกฝัง ความรู้ ทักษะความสามารถในอาชีพต่างๆ ให้แก่สมาชิกในสังคม

๔. กำหนดสถานภาพ และบทบาททางสังคม ตามความรู้ความสามารถให้แก่สมาชิกในสังคม และทำให้เกิดการเลื่อนช่วงชั้นทางสังคม

๕. สร้างความมั่นคงให้แก่สังคม เพราะการศึกษาทำให้สมาชิกมีความรู้สึกผูกพันกันและกันเป็นพวกเดียวกัน

๖. สืบทอด ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงและสร้างวัฒนธรรม ให้แก่สังคม

๗. ทำให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เกิดนวัตกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์และสังคม

๘. เป็นสถาบันที่สำคัญ ในการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ และสังคมมนุษย์

แต่ละสถาบันในชุมชนต่างมีบทบาทหน้าที่สำคัญต่อการพัฒนาเด็ก ทั้งที่เป็นมุมมองทางพุทธศาสนา และมุมมองของนักสังคมวิทยา เนื้อหาต่างบ่งบอกถึงความจำเป็น ที่จะต้องมีสถาบันหลักในชุมชนอันได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน ที่จะคอยเป็นเสมือนภูมิคุ้มกันเด็ก ให้พ้นจากอันตราย และคอยปกป้องรักษาดูแลสมาชิกใหม่ของชุมชน ให้เติบโตขึ้นมาอย่างมีคุณภาพต่อไป

แต่หากสถาบันใดไม่ได้ทำหน้าที่อย่างถูกต้อง เหมาะสม หรือแม้กระทั่ง ละเลยการทำหน้าที่แล้ว ผลกระทบย่อมเกิดต่อเด็ก และขยายผลต่อสังคมต่อไป

ดังนั้นการศึกษาถึงบทบาทหน้าที่ในสถาบันต่างๆ จึงมีความสำคัญ และเมื่อศึกษาแล้วหากมีสถานการณ์ที่น่าเป็นห่วงเกี่ยวกับการไม่ทำหน้าที่ของสถาบัน ซึ่งอาจจะต้องมีการแสวงหาแนวทางการในการส่งเสริมสถาบันชุมชนเหล่านี้ให้ร่วมมือกันส่งเสริมพัฒนาเด็กต่อไป

๖. กลุ่มแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาเด็ก

๖.๑ กระบวนทัศน์การพัฒนาเด็ก

กระบวนทัศน์การพัฒนาสังคมไทยที่ผ่านมา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๔ มีการจัดทำแผนพัฒนาประเทศฉบับที่ ๑ จนถึงแผนพัฒนาประเทศฉบับที่ ๗ ได้ให้ความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจ ทำให้ ประเทศมีการพัฒนาจนมีความเจริญรุ่งเรืองมาเป็นลำดับ

แต่การพัฒนาดังกล่าวส่งผลกระทบต่อสังคม ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ มากมายในสังคมไทย ซึ่งเมื่อทบทวนแล้วพบว่า “ประเทศไทยเศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน” ดังนั้นแนวโน้มของแผนพัฒนาประเทศฉบับต่อๆ มาจึงได้หันมาให้ความสำคัญต่อสังคม ต่อการพัฒนา “คน” เป็นประการสำคัญ

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว สังคมไทยรับเอาวิทยาการและความเจริญก้าวหน้าสมัยใหม่ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากสังคมตะวันตก เป็นการรับเอาแนวคิดเข้ามาในลักษณะการลอกเลียนแบบ โดยไม่ได้เรียนรู้อย่างรู้เท่าทัน และเข้าใจอย่างถ่องแท้ จึงส่งผลกระทบต่อผลกระทบต่อสังคม ทำให้วิถีชีวิตของคนในสังคมเปลี่ยนไป การพัฒนาที่ขาดฐานความรู้ของ

ตนเอง

ดังนั้นการศึกษาหลักการและแนวคิดการพัฒนาเด็กจึงมีความจำเป็นที่จะทำให้การวิเคราะห์ถึงหลักการและแนวคิดต่างๆ ที่เกี่ยวข้องต่อการพัฒนาเด็กจนสามารถนำมาปรับประยุกต์และบูรณาการใช้ในการพัฒนาเด็กได้อย่างเหมาะสม

๗. หลักการและแนวคิดการพัฒนาเด็กตามแนวพุทธธรรม

คำว่า “พัฒนา” ที่นิยมใช้ในสมัยปัจจุบันเป็นศัพท์ที่มาจากพระพุทธศาสนา แต่เดิมใช้คำว่า “วัฒนะ” หรือ “วัฒนา” เมื่อ ๓๐ ปี มาแล้ว ได้เริ่มนิยมใช้คำว่า “พัฒนา” มาใช้ในวงการต่างๆ โดยเฉพาะในการสร้างความเจริญแก่ประเทศชาติ ซึ่งดูจะเน้นในทางวัตถุมาก เช่น การสร้างถนนหนทาง การสร้างตึกกรมบ้านช่อง การทำให้มีการบริการไฟฟ้า น้ำประปา ขยายกว้างขวางออกไป มีเครื่องอุปโภคบริโภค บริการสาธารณสุขบริโภค ที่ใช้กันได้ทั่วไป ตลอดจนความบริบูรณ์พร้อม สะดวกสบายทางวัตถุทุกอย่างที่ประชาชนจะเข้าถึงได้ เรียกว่า “การพัฒนา”

แต่ถ้าพูดถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตหรือการพัฒนาคน พระพุทธศาสนาจะใช้ศัพท์เฉพาะ โดยใช้คำว่า “ภาวนา” พระธรรมปิฎกได้วิเคราะห์ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้แยกการใช้ถ้อยคำกันออกให้ชัดเจนเพื่อมิให้เกิดความสับสน คือ ถ้าเป็นการพัฒนาสิ่งที่เป็นรูปธรรมภายนอก เช่น พัฒนาวัตถุ พัฒนาสังคม พัฒนากิจการต่างๆ ก็ใช้คำว่า “พัฒนา” ถ้าพัฒนาชีวิตหรือพัฒนาคน พัฒนามนุษย์ ก็ใช้คำว่า “ภาวนา” พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (๒๕๔๒, หน้า ๓๔)

๘. ภาวนา ๔ เพื่อการพัฒนาเด็กตามวิถีพุทธ

พระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนตนเอง จากบุคคลธรรมดาจนสามารถเป็นผู้ประเสริฐได้ (ทันโต เสฏฐโฐ มนุสเสสุ) มีลักษณะพิเศษกว่าสัตว์ทั้งหลายซึ่งสัตว์นั้นมีการดำรงชีวิตด้วยสัญชาตญาณแต่มนุษย์จะต้องฝึกฝนพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลาซึ่งพระพุทธศาสนามีกระบวนการพัฒนาเด็ก ๔ ด้าน ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (๒๕๔๒) จากสุขในบ้านสู่ความเกษมศานต์ทั่วสังคม, กรุงเทพมหานคร

๑. กายภาวนา หมายถึงการพัฒนากาย ซึ่งเป็นหลักการพัฒนาเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ หรือ ทางกายภาพ

๒. ศิลภาวนา หรือ การพัฒนาศีล หมายถึงการพัฒนาคนให้มีระเบียบในการดำเนินชีวิต และในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม เป็นการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อมทางสังคมกับเพื่อนมนุษย์ ให้เป็นความสัมพันธ์ที่ดีช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่เบียดเบียนกัน

๓. จิตภาวนา หรือ การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาจิตใจ ซึ่งนัยยะทางพระพุทธศาสนามีความหมายกว้าง แต่พอสรุปได้เป็น ๓ ด้าน คือด้านที่ ๑ การพัฒนาคุณภาพจิต การพัฒนาให้จิตใจที่มีคุณภาพ เริ่มแต่มีคุณธรรมต่างๆ ที่ทำให้จิตใจประณีตดีงาม เช่น มีเมตตากรุณา มีศรัทธา มีความกตัญญูกตเวที เป็นต้น ด้านที่ ๒ การพัฒนาสมรรถภาพจิต

หมายถึงการพัฒนาความสามารถของจิตใจให้มีความเข้มแข็ง ซึ่งสมรรถภาพของจิตนี้เน้นที่ตัวสมาธิ คือจิตจะต้องมีสมาธิจึงจะทำงานได้ผลดี นอกเหนือจากสมาธิแล้ว จะต้องมีความมีสติ จะต้องมีความมีวิริยะ คือความเพียรพยายาม ความกล้าสู้ ความเอาใจใส่รับผิดชอบ ความเข้มแข็งของจิตใจ ความอดทน เป็นต้น ด้านที่ ๓ การพัฒนาสุขภาพจิต การพัฒนาระดับให้เกิดสุขภาพจิตคือทำให้จิตใจนั้นมีความสุข เป็นจิตใจที่มีความเบิกบาน มีปีติ มีความอึดใจ มีปราโมทย์ มีความร่าเริงบันเทิงใจ เป็นต้น

๙. ปัญญาภาวนา การพัฒนาปัญญา มีหลายระดับได้แก่

๙.๑ ระดับการพัฒนาปัญญาที่เป็นความรู้ ความเข้าใจในศิลปะวิทยาการ ความรู้วิชาการ รวมทั้งความรู้เหตุรู้ผล

๙.๒ ระดับปัญญาการคิดวินิจฉัยด้วยการใช้ปัญญาโดยบริสุทธิ์ คือการใช้ปัญญาที่ปราศจากการตกอยู่ในอำนาจครอบงำของอคติ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (๒๕๔๒, หน้า ๑๔)

๙.๓ ระดับปัญญาเข้าใจถึงสาระแห่งความเป็นโลกและชีวิต รู้ทางเสื่อมทางเจริญ และเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง รู้วิธีแก้ไขปัญหาวางสร้างสรรค์ ความสำเร็จที่ทำให้พัฒนาตน พัฒนาชีวิตและสังคมให้เจริญตั้งงามยิ่งๆ ขึ้นไป

๑๐. ระดับปัญญารู้เท่าทันโลกและชีวิตความเป็นจริง คือ

ปัญญาที่ทำให้จิตใจเป็นอิสระออกมาจากสิ่งต่างๆ ในภายนอกได้ คือไม่ยึดมั่นถือมั่นในโลก หมายความว่า สิ่งอะไรเข้ามา เราก็รับรู้ตามเป็นจริงปฏิบัติต่อมันตามเหตุผล ด้วยความรู้เท่าทันต่อเหตุปัจจัย แต่ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นที่จะมาบีบคั้นตัวเอง

๑๑. การพัฒนาเด็กตามแนวนักจิตวิทยาพัฒนาการ (แนวคิดตะวันตก)

นักจิตวิทยาพัฒนาการเด็กแบบตะวันตก ได้แบ่งพัฒนาการของบุคคลออกเป็น ๔ ประการ ดังนี้ (สุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๒๔, หน้า ๒๐๗-๒๐๘) คือ

๑. พัฒนาการด้านร่างกาย ซึ่งหมายถึง ความเจริญเติบโต และความเจริญงอกงาม ที่เกี่ยวกับร่างกายทั้งหมด เช่น น้ำหนัก ส่วนสูง รูปร่าง การใช้สายตา ความสามารถในการใช้อวัยวะ ส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกาย และการทำงานประสานสัมพันธ์ระหว่างอวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกาย ฯลฯ

๒. พัฒนาการด้านอารมณ์ ซึ่งหมายถึง ความเจริญงอกงามของอารมณ์ หรือความรู้สึกร่างกาย ความสามารถในการควบคุมอารมณ์ หรือความสามารถในการควบคุมพฤติกรรมขณะเกิดอารมณ์

๓. พัฒนาการด้านสังคม ซึ่งหมายถึงความเจริญงอกงาม ที่เกี่ยวกับความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับบุคคลอื่น ทั้งผู้ที่มีอาวุโสและฐานะสูงกว่า เท่ากันหรือต่ำกว่า

กว่า กับรวมทั้งความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมต่างๆ ในสังคมที่ตนเป็นสมาชิก อยู่ด้วย

๔. พัฒนาด้านสติปัญญา ซึ่งหมายถึง ความเจริญงอกงามที่เกี่ยวกับความสามารถเข้าใจในสิ่งที่เป็นรูปธรรม นามธรรม และความเจริญงอกงามที่เกี่ยวกับการคิดของบุคคล ทั้งในด้านการคิดอย่างสมเหตุสมผล คิดแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ตลอดจนการคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ รวมทั้งความสามารถในการตัดสินใจได้ด้วยตนเอง

แนวคิดการจัดการเรียนรู้เพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

แนวคิดการจัดการเรียนรู้เพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กนั้น ผู้ศึกษาได้นำแนวคิด และแนวทางที่หลากหลายจากแนวคิดทางพระพุทธศาสนา และนักคิดในสังคมไทย ดังต่อไปนี้ (จันทนา จันทร์บรรจง, ๒๕๔๑, หน้า ๒๕-๒๘)

๑. การสร้างกระบวนการเรียนรู้สัมมาทิฐิ

การเรียนรู้ตามกระบวนการทางพุทธธรรมดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (๒๕๔๒, หน้า ๒๓) วิชิตตามหลักพุทธธรรม, กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทย กล่าวไว้ว่า ตัวแท้ของการศึกษา คือการพัฒนาตนโดยมีการพัฒนาปัญญาเป็นแกนกลางนั้น เป็นกระบวนการที่ดำเนินไปภายในตัวบุคคล แกนนำของกระบวนการแห่งการศึกษาเรียนรู้ ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจ ความคิดเห็น แนวความคิด ทศนคติ ค่านิยมที่ถูกต้องดีงาม เกื้อกูลแก่ชีวิต และสังคม สอดคล้องกับความเป็นจริง เรียกว่า “สัมมาทิฐิ” ซึ่งประกอบด้วย

๒. ปราโมทย์สละ แปลว่า เสี่ยงจากคนอื่น หรือการกระตุ้นชักจูงจากภายนอก ได้แก่ การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร คำชี้แจงอธิบายจากผู้อื่น ตลอดจนการเรียนรู้ เลียนแบบจากแหล่งต่างๆ ภายนอก และบุคคลผู้มีคุณสมบัติเหมาะสม สามารถทำหน้าที่เป็นปราโมทย์สละที่ดี มีคุณภาพสูง มีคำเรียกเฉพาะว่า “กัลยาณมิตร”

๓. โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย หรือคิดถูกวิธี แปลงง่าย ๆ ว่า ความรู้จักคิด หรือคิดเป็น หมายถึง การคิดอย่างมีระเบียบ หรือคิดตามแนวทางของปัญญา คือ รู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ

๔. การจัดการเรียนรู้ตามแนวนักคิดสังคมไทย ได้แก่ การจัดการเรียนรู้ที่หลากหลายเช่น

๔.๑ การจัดการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ของชุมชนและธรรมชาติ สุนน อมรวีวัฒน์ เป็นผู้มิบทบาทสำคัญต่อการจัดการศึกษา การเรียนรู้ การพัฒนาเด็ก และครอบครัว กล่าวไว้ว่า สุนน อมรวีวัฒน์ (๒๕๔๔, หน้า ๕๗ - ๕๘) เมื่อคนส่วนใหญ่ของประเทศ ยังยอมรับการศึกษาในระบบความคิดการปฏิรูปการเรียนรู้ จึงมุ่งขยายขอบเขตการเรียนรู้ เปิดกว้างออกไปสู่การศึกษา นอกกระบบ และการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย แนวทางหนึ่งที่โรงเรียนสามารถปฏิบัติได้ทันที

คือ จัดกระบวนการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ของชุมชนและธรรมชาติซึ่งชุมชนและชาตินั้นเป็นชุมชนพหุวัฒนธรรมที่เราสามารถค้นพบความรู้ได้อย่างไม่รู้จักหมดแหล่งเรียนรู้มี ๒ อย่างคือ

๑) แหล่งเรียนรู้ที่รัฐหรือประชาชนจัดตั้งขึ้น เช่นอุทยาน ศูนย์ต่างๆ

๒) สถาบันชุมชนที่มีอยู่แล้วในวิถีชีวิต และการทำมาหากินในชุมชน

การให้เด็กได้เรียนรู้ชุมชนและธรรมชาติรอบตัว จะทำให้เข้าใจชีวิตจริง และมีความรู้สึกรัก และได้เรียนรู้สิ่งแวดล้อมรอบตัว ทำให้ได้สัมผัสและมีความสัมพันธ์ จนกลายเป็นความผูกพันไม่แยกตนเองจากชุมชนและสิ่งแวดล้อม

๕. การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการเป็นองค์รวม ในการบรรยายพิเศษเรื่อง “การเรียนรู้แบบบูรณาการเป็นองค์รวม” ของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี, (๒๕๔๕, หน้า ๓๕) กล่าวถึงปัญหาสำคัญของมนุษย์ทั่วโลกอยู่ที่แนวคิดเกี่ยวกับโลกทัศน์ และการคิดแบบแยกส่วน เช่น มนุษย์แยกส่วนกับธรรมชาติ กายแยกกับจิต ชนบทกับเมือง เขากับเรา ภายนอกกับภายใน เป็นต้นการจัดการเรียนรู้สำหรับเด็กก็เช่นเดียวกันมีลักษณะของการพัฒนาที่แยกส่วน การศึกษา

เรียนรู้ของเด็กก็ถูกแยกส่วน ซึ่งจะต้องมีการจัดกระบวนการ “บูรณาการการศึกษา” และศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้ให้ข้อสังเกตและเสนอแนะว่า “การบูรณาการระหว่างวิชายังไม่พอ ต้องบูรณาการกับความเป็นจริงและบูรณาการกับชีวิตด้วย ทุกวันนี้ชีวิตก็อย่างหนึ่ง การศึกษาก็อย่างหนึ่ง ซึ่งผิดกับหลักพุทธธรรมที่ถือว่าทั้งสองอย่างอยู่ที่เดียวกัน เพราะฉะนั้น ชีวิตคือการศึกษา การศึกษาคือชีวิต เมื่อคิดบูรณาการการเรียนรู้ ต้องบูรณาการการเรียนรู้กับชีวิตให้มาอยู่ในกระบวนการเดียวกัน

๖. การจัดการเรียนรู้ตามแนวนักจัดการศึกษาและ พรบ.การศึกษา

แนวคิดการจัดการเรียนรู้ตามแนวการ ปฏิรูปการศึกษาปัจจุบัน ได้ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วม เพราะถือว่าความร่วมมือจากทุกฝ่ายเป็นหัวใจของการศึกษา โดยเฉพาะพ่อแม่ผู้ปกครอง ดังรายงานผลการวิจัยด้านครอบครัวในรอบ ๓๐ ปีที่ผ่านมา ๒๘ พบว่าความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างบ้านและโรงเรียน นอกจากจะทำให้เกิดผลสำเร็จทางการเรียนของเด็กแล้ว ยังช่วยให้เกิดการพัฒนาด้านจิตใจ สังคม อารมณ์ ซึ่งส่งผลต่อความก้าวหน้าของชีวิตในอนาคตอีกด้วย ในส่วนสาระสำคัญของพระราชบัญญัติการศึกษา ที่ได้บัญญัติไว้ และเกี่ยวข้องในเรื่องการมีส่วนร่วม หรือความร่วมมือของทุกฝ่ายไว้ในหลายมาตรา เช่น หลักการจัดการศึกษา

มาตรา ๘ (๒) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การจัดระบบโครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษา

มาตรา ๙ (๖) การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น

มาตรา ๒๔ (๖) สถานศึกษาจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดาผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ ส่วนแนวทางการปฏิรูปการศึกษาเรียนรู้ตามแนวนักจัดการศึกษา ซึ่งดร.รุ่ง แก้วแดง เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้กล่าวว่า การศึกษา คือ การเรียนรู้ของคนและสังคม คนทุกคนมีความสามารถและศักยภาพในการเรียนรู้ ผลการวิจัยพบว่า เด็กไทยยิ่งเรียนมากเท่าไรยิ่งรู้น้อยลงเท่านั้น โดยเฉพาะเด็กในเมืองใหญ่ต้องตื่นแต่เช้า และเรียนพิเศษหลังเลิกเรียนและวันหยุด การศึกษาจึงเป็นเรื่องความทุกข์ของเด็กและคนทั้งแผ่นดิน

ดังนั้น รุ่ง แก้วแดง ได้ให้ข้อคิดที่น่าสนใจมากเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาไว้ว่า “การปฏิรูปการเรียนรู้ คือ การดึงพลังสมองที่เด็กเขามีอยู่”

แนวคิดเกี่ยวกับความรู้ เจตคติ และการพัฒนาความเมตตาากรุณา

๑. แนวคิดเกี่ยวกับเจตคติ

๑.๑ ความหมายของเจตคติ

ได้มีนักจิตวิทยาหรือกลุ่มที่ทำการศึกษเกี่ยวกับเรื่องเจตคติให้ความหมายไว้หลายความหมาย ซึ่งเป็นความเชื่อของแต่ละคน ดังนี้

ประกาเพ็ญ สุวรรณ (๒๕๒๖ อ้างถึงในภาวดี ลิขิตวงษ์, ๒๕๔๗, หน้า ๙) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เจตคติเป็นความเชื่อ ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่างๆ รวมทั้งท่าทีที่แสดงออกที่บ่งถึงสภาพจิตใจที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์ (๒๕๓๕, หน้า ๒๖) ได้ให้ความหมายท่าทางรวมๆของบุคคลที่เกิดจากความพร้อมหรือความไม่เอียงของจิตใจ ซึ่งแสดงออกต่อสิ่งเร้าหนึ่งๆ เช่น ต่อวัตถุ สิ่งของ และสถานการณ์ต่างๆในสังคม โดยแสดงออกในทางสนับสนุน ซึ่งมีความรู้สึกเห็นดี เห็นชอบต่อสิ่งเร้า นั้น หรือในทางต่อต้าน ซึ่งมีความรู้สึกไม่เห็นดีเห็นชอบต่อสิ่งเร้า นั้น

กมลรัตน์ หล้าสุวรรณ (๒๕๓๙, หน้า ๕๖) ได้สรุปความหมายของเจตคติคือความพร้อมของร่างกายและจิตใจที่มีแนวโน้มที่จะตอบสนองต่อสิ่งเร้าหรือสถานการณ์ใดๆ ด้วยการเข้าหาหรือถดถอยออกไป ซึ่งแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑.เจตคติทางบวก หรือ เจตคติที่ดี หมายถึง แนวโน้มที่อินทรีย์จะเข้าหาสิ่งเร้า หรือ สถานการณ์ใดๆ เนื่องจากความชอบ หรือความพอใจ

๒.เจตคติทางลบ หรือ เจตคติที่ไม่ดี หมายถึง แนวโน้มที่อินทรีย์จะถอยหนีห่างจากสิ่งเร้า หรือ สถานการณ์นั้นๆ เนื่องจากความไม่ชอบ ไม่พอใจ

สรุปได้ว่า เจตคติ คือ ความคิดเห็นที่ถูกระตุ้นด้วยอารมณ์จากประสบการณ์ ซึ่งทำให้บุคคลพร้อมที่จะกระทำสิ่งใดที่เป็นเงื่อนไขภายในบุคคล เป็นท่าที ความรู้ซึ่งก่อตัวโดยความรู้สึกนึกคิด และกริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้าทางสังคมอย่างหนึ่ง

ดังนั้นในการศึกษาในครั้งนี้ เจตคติเกี่ยวกับพัฒนาความเมตตากรุณา หมายถึง ความเชื่อ ความรู้สึกของเด็กวัยเรียนที่มีผลต่อความเมตตากรุณา ความประพฤตินักเรียนซึ่งบุคคลจะมีปฏิกิริยาตอบสนอง อาจแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง อาจเป็นไปในทางต่อต้านไม่เห็นดีเห็นชอบ หรืออาจจะเป็นไปในทางสนับสนุนเห็นดีเห็นชอบต่อการพัฒนาความเมตตากรุณาประโยชน์ของความเมตตากรุณาที่เกี่ยวกับการประพฤตินักเรียน

๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับความรู้ เจตคติ และการพัฒนาความเมตตากรุณา

ลักษณะสำคัญของเจตคติตามที่ อรุณ วัชรธรรม (๒๕๓๓, หน้า ๑๗) ได้กล่าวไว้ว่า เจตคติมีลักษณะที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

๑) เจตคติเป็นสภาวะก่อนที่พฤติกรรมได้ตอบสนองต่อเหตุการณ์หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยเฉพาะหรือ เรียกว่าเป็นสภาวะที่พร้อมจะมีพฤติกรรมจริง

๒) เจตคติจะมีความคงตัวอยู่ในช่วงเวลา แต่มิได้หมายความว่าจะไม่มีการเปลี่ยนแปลงการที่ต้องเผชิญหรือหลีกเลี่ยงต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

๓) เจตคติเป็นตัวแปรที่นำไปสู่ความสอดคล้องระหว่างพฤติกรรมกับความรู้สึก ตลอดจนการที่ต้องเผชิญหรือหลีกเลี่ยงต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

๑.๓ เจตคติมีคุณสมบัติของแรงจูงใจในอันที่จะทำให้บุคคลประเมินและเลือกสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งหมายความต่อไปถึงการกำหนดทิศทางของพฤติกรรมจริงด้วย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research : PAR)

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อที่จะพัฒนาความเมตตากรุณาของนักเรียนช่วงชั้นที่ ๒ โรงเรียนบ้านท่าฤทธิ จึงจำเป็นต้องร่วมมือกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ผู้วิจัยจึงจะใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑. ความหมายของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

ความหมายของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมนั้นมีผู้ให้ความหมายไว้มากมาย เช่น สหประชาชาติ (UN, อ้างถึงในปริดา ปูนพันธ์ฉาย, ๒๕๔๐, หน้า ๑๗๔) ให้ความหมายว่าเป็นกระบวนการเกี่ยวกับการกระทำและเกี่ยวข้องกับมวลชนในระดับต่างๆ คือในกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับจุดประสงค์ทางสังคม การจัดสรรทรัพยากร และในการกระทำโดยสมัครใจต่อกิจกรรมและต่อโครงการ

เจเลียว บุรีภักดี, และคนอื่นๆ (๒๕๔๕, หน้า ๒๔) กล่าวถึงการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคลที่มีส่วนได้เสียในทุกขั้นตอนของโครงการพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปในรูปที่ผู้รับการพัฒนา เข้ามามีส่วนกระทำให้เกิดการพัฒนา มิใช่เป็นผู้รับการพัฒนาตลอดไป ทั้งนี้ต้องเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาที่แท้จริงและถาวร

การมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ใช่หมายถึงการดึงประชาชนเข้ามาทำกิจกรรมตามที่ผู้นำท้องถิ่นติดต่อหรือจัดทำขึ้น เพราะแท้จริงแล้วในหมู่บ้านหรือชุมชนต่างๆมีกิจกรรมและวิถีดำเนินงานของตนเองอยู่แล้ว ประชาชนมีศักยภาพพอที่จะพัฒนาตนเองได้ แต่ผู้บริหารมักไม่สนใจสิ่งที่มีอยู่แล้ว โดยพยายามสร้างสิ่งใหม่ๆขึ้นมาเพื่อให้ได้ชื่อว่าเป็นความคิด หรือโครงการที่ตนเองผู้คิดขึ้นมา

จุฬารัตน์ โสตะ (๒๕๓๔, หน้า ๑๒) กล่าวถึงการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคลหรือคณะบุคคลเข้ามาช่วยเหลือ สนับสนุนทำประโยชน์ต่างๆ หรือกิจกรรมต่างๆ อาจเป็นการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจหรือกระบวนการบริหาร และประสิทธิผลขององค์กรขึ้นอยู่กับความร่วมมือพลังของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับองค์กรนั้น ในการปฏิบัติภารกิจให้บรรลุเป้าหมาย วิธีการหนึ่งในการรวมพลังความคิด สติปัญญา ก็คือ การที่บุคคลในหน่วยงานนั้นๆมีส่วนร่วม การให้บุคคลมีส่วนร่วมในองค์กรนั้น บุคคลต้องมีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการหรือปฏิบัติภารกิจต่างๆเป็นผลให้บุคคลนั้นมีความผูกพัน (commitment) ต่อภารกิจและองค์กรหรือหน่วยงานในที่สุด

ไพฑูรย์ มีกุล (๒๕๔๓, หน้า ๒๗) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research: PAR) เกิดจากปัญหาเดิมที่บุคคล ๓ กลุ่ม คือ นักวิจัย ชาวบ้าน และนักพัฒนา มีแนวคิดและโลกที่แตกต่างกันและเมื่อได้มาทำการศึกษาร่วมกัน อันมีฐานการศึกษาจากปัญหาและความต้องการในภาพรวมโดยดำเนินการกิจกรรมด้วยการปฏิบัติหรือทดลองเมื่อประเมินแล้วเห็นว่าได้ผลดีก็นำไปพัฒนาต่อไป

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (๒๕๒๖, หน้า ๒๕) ได้กล่าวถึงสาระสำคัญของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มการพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชนเองและในการที่จะสามารถประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหา เพื่อนำมาซึ่งความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของประชาชนนั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะต้องยอมรับในปรัชญาการพัฒนาชุมชนที่ว่า มนุษย์ทุกคนต่างปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่า มนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและการชี้แนะที่ถูกต้อง

รัชฎา พูลพันธ์ (๒๕๕๐, หน้า ๓๒) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) ประกอบด้วย ๑) กระบวนการในการแสวงหาความรู้ ๒) กระบวนการในการเรียนรู้ ๓) กระบวนการในการฝึกฝนนักวิจัย ๔) กระบวนการปฏิบัติการทางสังคมโดยมีผู้เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ มีส่วนในกระบวนการตั้งแต่ต้นจนจบสิ้นกระบวนการในฐานะเสมอกันกระบวนการและขั้นตอนในการทำ PAR

๑. ขั้นตอนเตรียมการ

๑.๑ กระบวนการหาผู้สนใจปรากฏการณ์ทางสังคมร่วมกัน

๑.๒ พิจารณาเลือกประเด็นเพื่อการวิจัยและตั้งคำถามการวิจัยหาผู้เข้าร่วมทีม
เพิ่มเติม

๑.๓ วางแผนทำวิจัยเพื่อให้ได้มาซึ่ง เอาร์ท พุท ที่ต้องการดำเนินการอื่นๆ ที่
จำเป็น

๒. ชั้นลงมือทำ

๒.๑ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๒.๒ การเตรียมการและลงมือปฏิบัติการวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปข้อมูลที่ค้นพบ

อุทัย ดุลยเกษม (๒๕๔๕, หน้า ๑๓๑) กล่าวว่า การทำวิจัยแบบมีส่วนร่วมหรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) หรือ PAR นั้น เน้นที่ผู้เข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ตั้งแต่ต้นจนจบกระบวนการ กระบวนการนี้ชาวบ้านจะเรียนรู้โดยไม่ต้องเขียน ขึ้นกับจุดยืนของเรา และช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่คนธรรมดาทั่วไป เพื่อจะได้นำไปต่อรองกับบุคคลอื่นมากขึ้น

เบสเซย์ (Bassey, ๑๙๘๖, p. ๙) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นกระบวนการวิจัยที่ดำเนินการอย่างรวดเร็ว โดยมีลักษณะ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อหาทางปรับปรุง ๒) มีความเป็นประชาธิปไตยในการทำงานร่วมกันของผู้ร่วมงาน ๓) มีการสะท้อนผลวิจัย โดยการวิจัยในชั้นเรียนมีครูเป็นผู้วิเคราะห์และสะท้อนผลการวิจัย โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาการจัดการเรียนการสอนหรือแก้ไขปัญหาในชั้นเรียน

คอเรย์ (Corey, ๑๙๕๓, อ้างถึงใน Mills, ๒๐๐๐, p. ๗) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นกระบวนการวิจัยที่ผู้มีส่วนร่วมพยายามค้นหาปัญหาของคน ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์เพื่อเสนอแนะ แก้ไข และประเมินการตัดสินใจ และการทำงานของตนเอง

เลวิน (Lewin, ๒๐๐๘, p. ๔๐) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นกระบวนการวิจัยที่เป็นวงจรแบบขดลวด มี ๓ ขั้นตอน คือ ๑) มีการวางแผนโดยการสำรวจตรวจตรา ๒) การลงมือปฏิบัติ และ ๓) การค้นหาความจริงที่เกี่ยวกับผลการปฏิบัติ

สรุปการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เป็นการร่วมมือร่วมใจกันของคนในองค์กรนั้นๆ เพื่อแสวงหาปัญหา อุปสรรค แนวทางวิธีการในการแก้ปัญหา มีความต้องการในการแก้ปัญหาร่วมกันและร่วมกันแก้ไขปัญหาและอุปสรรค โดยอาศัยกิจกรรมที่จัดขึ้น ไม่ใช่ใครคนใดคนหนึ่งเป็นผู้เสนอความคิดแล้วดำเนินการให้คนอื่น ๆ ทำตามแนวทางที่ตนกำหนด โดยไม่ให้คนในองค์กร ในชุมชนรับทราบหรือมีส่วนร่วม แต่การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมนั้นเป็นรูปแบบการพัฒนาที่ทุกคนในองค์กร หรือในชุมชนต้องร่วมกันศึกษาสภาพปัญหา อุปสรรค ร่วมกันแสวงหาแนวทางการแก้ปัญหา และต้องร่วมกันพัฒนาตามแนวทางหรือดัชนีชี้วัดที่ได้ร่วมกันกำหนดไว้ด้วยกัน โดยมีจิตใจมุ่งมั่นถึงความเป็นอยู่ ความอยู่รอดขององค์กร และความเจริญก้าวหน้าขององค์กรของหน่วยงาน ตลอดจนประชาชนในชุมชนที่ตนอาศัยอยู่เป็นหลัก

๒. ความสำคัญของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมมีความสำคัญตามที่นักพัฒนาชี้แจง พอสรุปได้เป็นข้อๆ ได้ดังนี้

๒.๑ เป็นการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงออกเกี่ยวกับการปรับปรุงชีวิตของเขา เพราะการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิทธิพื้นฐานอันชอบธรรมของคนคนที่ต้องเคารพให้การยอมรับและยกย่องกันและกันของชุมชน

๒.๒ เป็นการให้คนหมู่มากมีสิทธิมีเสียงในการแสดงออกเกี่ยวกับการพัฒนา เพราะการพัฒนาเป็นสิ่งที่ต้องเกี่ยวข้องกับประชาชนเป็นจำนวนมาก

๒.๓ เป็นการปรับปรุงกลยุทธ์ในการพัฒนาใหม่ เพราะกลยุทธ์ทั้งหลายในการพัฒนาที่ผ่านมาไม่สามารถส่งผลถึงกลุ่มประชาชนผู้ด้อยโอกาสและยากจน ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา

๒.๔ ทำให้แผนงานโครงการประสบความสำเร็จ เนื่องจากเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม จากประสบการณ์ที่ผ่านมาได้พบว่า มีโครงการจำนวนไม่น้อยที่ประสบผลสำเร็จโดยอาศัยวิธีการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบของการรวมกลุ่ม และการจัดตั้งองค์กรภาคประชาชน

๒.๕ ทำให้เกิดความรู้สึกผูกพันของสมาชิกแต่ละคนที่เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อพิทักษ์ประโยชน์ของเขา เพราะการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องของการปฏิบัติการเป็นกลุ่ม หรือของกลุ่ม (group action)

๒.๖ เป็นดัชนีชี้วัดความสำเร็จของการพัฒนา ถ้าประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากเท่าใดยิ่งแสดงว่าประชาชนได้รับประโยชน์จากการพัฒนามากยิ่งขึ้น สามารถติดตามประเมินผลให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และเป้าหมาย

๒.๗ เป็นการพัฒนาที่ตรงกับความต้องการของประชาชน สามารถวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาได้หลากหลาย ครอบคลุม เพราะประชาชนย่อมรู้ดีว่าตนเองต้องการอะไร มีปัญหาอะไรและอยากจะทำปัญหาอะไร

๒.๘ เป็นกระบวนการที่สามารถค้นหาปัญหาและความต้องการที่แท้จริงพร้อมที่จะจัดอันดับความสำคัญของปัญหาได้อย่างถูกต้อง

๒.๙ เป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสังคมอย่างเป็นระบบระเบียบเพราะการมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยให้ปฏิบัติการทางสังคม (social action) เป็นไปอย่างสงบสันติ

๒.๑๐ สามารถเลือกวิธีการแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้อง แม่นยำ แล้วนำมาวางแผนแก้ปัญหาต่างๆ

๒.๑๑ สามารถดำเนินการตามแผนที่วางไว้ โดยความร่วมมือของหน่วยงานในองค์กรหรือชุมชนอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๑๒ เป็นนโยบายของรัฐในปัจจุบันที่ให้ทุกโครงการที่ลงสู่ชนบท ต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา

๓. แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นความพยายามของนักวิชาการและนักพัฒนาในการสังเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของงานวิจัยส่วนหนึ่งกับงานพัฒนาอีกส่วนหนึ่ง และพยายามเชื่อมโยงสาระสำคัญของการพัฒนาและการวิจัยออกมาเป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม หรือการวิจัยและพัฒนา (research and development : R & D) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นการวิจัยและพัฒนาในรูปแบบหนึ่งที่ทำกับชุมชนและมีการเชื่อมโยงส่วนที่เป็นการวิจัย (research) กับส่วนที่เป็นการพัฒนา (development) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งก็คือ กระบวนการที่ผู้คนจำนวนหนึ่งในองค์กรหรือชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมศึกษาปัญหา โดยกระทำร่วมกับนักวิจัยผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้นการเสนอผลและการอภิปรายผลการวิจัย เป็นการเริ่มต้นของคนที่อยู่กับปัญหา (problems people) ค้นหาปัญหาที่ตนเองมีอยู่ร่วมกับนักวิชาการ จึงเป็นกระบวนการที่คนในองค์กรหรือชุมชนมิใช่ผู้ถูกกระทำ แต่เป็นผู้กระทำที่มีส่วนร่วมกันอย่างกระตือรือร้นและมีอำนาจร่วมกันในการวิจัยและพัฒนาในสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ (สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร, ๒๕๕๐, หน้า ๒๐)

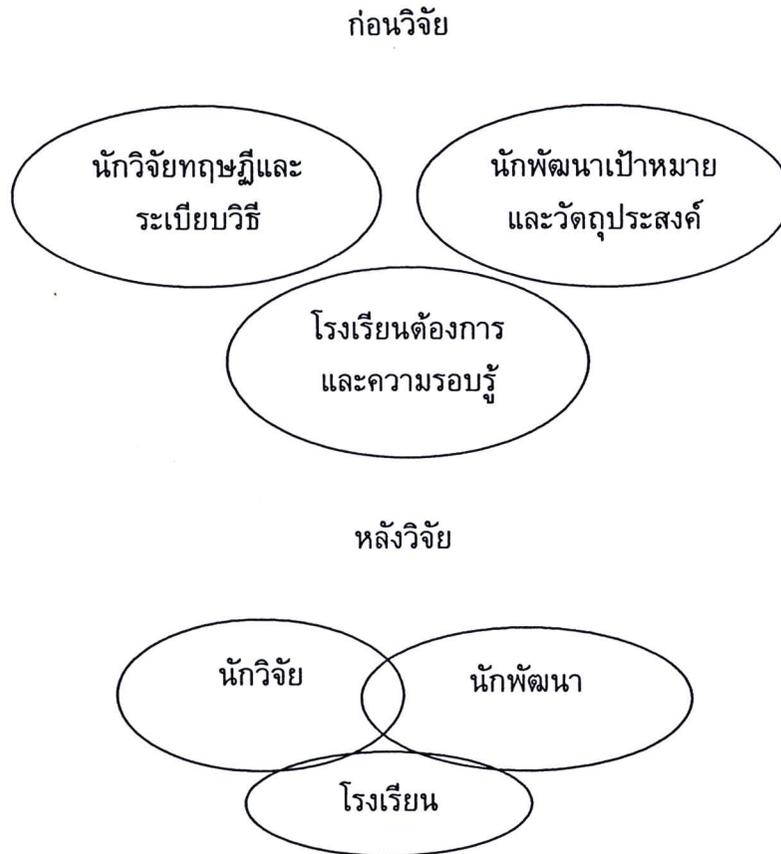
การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นแนวทางวิจัยที่ต่างไปจากการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ธรรมชาติหรือทางสังคมศาสตร์ เพราะเน้นการยอมรับหรือเห็นพ้องจากฝ่ายชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา และการทบทวนวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นครั้งคราวเพื่อให้สอดคล้องกับความคิดเห็นของชาวบ้าน อันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีแก่ชุมชน

๓.๑ ปรัชญาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เชื่อในปรัชญาว่าชาวบ้านเป็นผู้ที่อยู่กับข้อมูล อยู่กับความจริง เป็นผู้ที่ดีเท่ากับนักวิจัยหรืออาจจะรู้มากกว่านักวิจัย การเลือกปฏิบัติใดๆ ก็ตามที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตจึงต้องเริ่มจากชาวบ้านด้วย ไม่ใช่จากสมมติฐานของนักวิจัยหรือนักพัฒนาแต่ฝ่ายเดียว และผู้เกี่ยวข้องฝ่ายต่างๆ ทั้งชาวบ้าน นักวิจัย และนักพัฒนาควรมีบทบาทในการร่วมกำหนดปัญหาและเลือกแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีและพัฒนา บทบาทของทั้งสามฝ่ายต่างก็มีความเท่าเทียมกัน การวิจัยลักษณะนี้จึงเป็นการเรียนรู้ผสมผสานระหว่างความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัย ตลอดจนเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของนักพัฒนารวมทั้งความต้องการกับความรอบรู้ของชาวบ้าน

จะเห็นได้ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เป็นกลไกสำคัญในกระบวนการพัฒนา เนื่องจากเป็นการวิจัยที่สร้างองค์ความรู้ที่สามารถพัฒนาไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม ขณะเดียวกันก็ยังสามารถเป็นแนวคิดในการสร้างกระบวนการพัฒนาเพื่อที่จะ

จัดการปัญหาในอนาคตได้อีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบันที่ต้องการองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการแก้ปัญหาหรือการพัฒนาในกิจกรรมต่างๆ เพื่อการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพ

ภาพ ๒ ความสัมพันธ์ระหว่างนักพัฒนา นักวิจัย และโรงเรียน ก่อนและหลังการวิจัยแบบ PAR
ที่มา : (สุภางค์ จันทวานิช, ๒๕๔๘, หน้า ๗๐)

จากภาพ ๒ วงกลมแต่ละวงแสดงถึงโลกทัศน์หรือวิธมองปัญหาของแต่ละกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย โลกทัศน์ของแต่ละฝ่ายต่างกันไปตามกรอบแนวคิดที่ตนยึดถือหลังเข้าสู่กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คนทั้งสามกลุ่มจะมี "โลกทัศน์ร่วม" และเข้าใจร่วมกันในการพัฒนาซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจที่ได้จากการวิจัยและพัฒนาไปพร้อมๆกัน ในลักษณะการศึกษาชุมชนเพื่อนำมาใช้แก้ปัญหา คือ ค่อยๆศึกษาไปแล้วทำกิจกรรมไป กลุ่มประชากรผู้ถูกวิจัยเปลี่ยนบทบาทไปเป็นผู้ร่วมวิจัย โดยการมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการ นับตั้งแต่การเริ่มตัดสินใจว่าควรที่จะศึกษาวิจัยในชุมชนนั้นหรือไม่ หรือการประมวลเหตุการณ์ หลักสูตรและข้อมูลเพื่อกำหนดปัญหาการวิจัย การเลือกกระบวนการแก้ปัญหา การสร้างเครื่องมือ การเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์และเสนอสิ่งที่ค้นพบ

นอกจากนี้ สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร (๒๕๔๕, หน้า ๒๔ - ๒๗) ได้เสนอปรัชญาแนวคิดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สรุปได้ดังนี้

๓.๒ การมีส่วนร่วมเป็นสิทธิ (right) เป็นเอกสิทธิ (privilege) เป็นการทำงานเป็นกลุ่มเป็นกระบวนการบริหารการพัฒนาชนบทและเป็นเครื่องมือชี้วัดการพัฒนาชนบท

๓.๓ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่มีชีวิต (dynamic and organic process) เริ่มต้นจากสภาพเป็นจริงในปัจจุบันมุ่งไปถึงจุดที่ควรจะเป็นในอนาคตจะมีลักษณะที่ยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ ไม่สามารถกำหนดเวลาและกิจกรรมล่วงหน้าได้ เชื่อว่าผู้ด้อยโอกาสมีความสามารถที่จะร่วมงานได้ จะต้องเริ่มจากคนที่รู้สึกต่อปัญหาหรือความต้องการของตนไปสู่การคิด (think) การกระทำ ซึ่งยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (transformation) ทั้งในตัวเองและชุมชน ทั้งในด้านสติปัญญา จิตใจและมิติด้านกายภาพสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ

๓.๔ กระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่ประกอบไปด้วยการแสวงหาความรู้และการกระทำจะดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุดราบเท่าที่ผู้ด้อยโอกาสยังสามารถร่วมกลุ่มกันได้และดำเนินถึงภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าภูมิปัญญาของนักวิชาการ

๓.๕ การวิจัยแบบมีส่วนร่วมเกิดจากการปรับยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นจากการสั่งการจากหน่วยเหนือมาเป็นชุมชนหรือชาวบ้านผู้ได้รับการพัฒนาเป็นศูนย์กลางการดำเนินการ ด้วยความเชื่อในความสามารถของมนุษย์ที่แก้ไขปัญหาด้วยตนเองได้ ถ้าเขารู้และเข้าใจเป้าหมายการพัฒนาตนเองและชุมชน การวิจัยลักษณะนี้เป็นการจุดพลังให้ชุมชนรับรู้การเรียนรู้ร่วมกันแก้ไขปัญหาต่างๆของชุมชน เป็นการเรียนรู้ของชุมชนอันเกิดจากการทำงานร่วมกันซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน นอกจากนี้ยังเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างผู้วิจัยกับสมาชิกในชุมชน ทำการศึกษาชุมชน เน้นการวิเคราะห์ชุมชน ค้นหาศักยภาพ ปัญหา แนวทางแก้ปัญหาด้วยการวางแผน ปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ ประเมินงานเป็นระยะเพื่อปรับเปลี่ยนแผนดำเนินงานให้สามารถบรรลุเป้าหมายร่วมกันได้

๓.๖ เป้าหมายสุดท้ายของการวิจัย คือ การเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถอนรากถอนโคนเพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น เพราะฉะนั้นจึงต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันและเต็มที่ตลอดกระบวนการของการวิจัย ตั้งแต่การทำความเข้าใจและนิยามปัญหาของการวิจัย การเลือกวิธีการแก้ปัญหา การวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ การทำกิจกรรมที่จะตามมาจากผลการวิจัย และยังคงให้กลุ่มคนไร้อำนาจต่อรอง (powerless group) เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยด้วย ทั้งนี้เพื่อจะก่อให้เกิดจิตสำนึกในหมู่ประชาชน เกิดความหวงแหนทรัพยากรต่างๆของตนและมุ่งไปสู่การพึ่งตนเอง นักวิจัยภายนอกเป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวกและเป็นผู้ร่วมเรียนรู้ตลอดกระบวนการวิจัยเท่านั้น

๔. หลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมยึดหลักการสำคัญ ซึ่งพันธุทิพย์ รามสูตร (๒๕๔๕, หน้า ๖๒) สรุปได้ดังนี้

๔.๑ ให้ความสำคัญและเคารพต่อภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยยอมรับว่าความรู้พื้นบ้านตลอดจนระบบการสร้างความรู้แต่กำเนิดความรู้ในวิธีอื่นที่แตกต่างไปจากของนักวิชาการเป็นสิ่งที่ปฏิบัติและยอมรับกันแพร่หลายในหมู่ชาวบ้าน คนยากจน เพื่อเป็นแนวทางแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตของเขา

๔.๒ ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้านด้วยการส่งเสริมยกระดับและพัฒนาความเชื่อมั่นในตัวเองของเขาให้สามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของเขาเอง ซึ่งเป็นการนำเอาศักยภาพเหล่านี้มาใช้ประโยชน์

๔.๓ ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้านและคนยากจน โดยให้สามารถได้รับความรู้ที่เกิดขึ้นในระบบสังคมของเขาและสามารถที่จะทำความเข้าใจ แปลความหมาย ตลอดจนนำไปใช้ได้เหมาะสม

๔.๔ สนใจในปริทัศน์ของชาวบ้าน โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะช่วยเปิดเผยให้เห็นคำถามที่ตรงกับปัญหาของชาวบ้าน เช่น การถูกกีดกันหรือแปลกแยกจากผืนดินหรือทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ การต้องดิ้นรนต่อสู้กับแรงบีบบังคับจากผู้มีอิทธิพล ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นคำถามที่นักวิจัยรูปแบบเก่าไม่ว่าใครนั้นก็ถึงแต่ไม่เคยเป็นจุดเน้นในการค้นหาความรู้มาก่อน

๔.๕ ปลดปล่อยความคิด การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะช่วยให้ชาวบ้านและคนยากจนสามารถใช้ความคิด ความเห็นของตนอย่างเสรีในการมองสภาพการณ์และปัญหาของตนเอง สามารถใช้วิจารณ์ญาณในการวิเคราะห์วิจารณ์ตรวจสอบสภาพเท็จจริงต่างๆสามารถยืนหยัดต่อต้านพลังอิทธิพลจากภายนอกหรือจากอำนาจกดขี่ของผู้มีอำนาจ

๕. วัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการส่งเสริมให้คนชุมชนได้เรียนรู้ได้พัฒนาตนเองในการนำไปสู่การพัฒนาชุมชนและสังคมทุกด้านซึ่งสามารถจำแนกวัตถุประสงค์ของการวิจัย ชนิษฐา กาญจนรังสีนนท์ (๒๕๔๕, หน้า ๗) ได้สรุปวัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

๕.๑ เพื่อปลูกจิตสำนึกให้กลุ่มเป้าหมายได้ตระหนักในปัญหาของตนเองและเกิดความตระหนักใน ความเมตตากรุณา และมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเองและชุมชน

๕.๒ เพื่อดำเนินการวิจัย โดยเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เพื่อช่วยในการตัดสินใจ กำหนดปัญหาและแนวทางในการแก้ปัญหา รวมทั้งดำเนินการแก้ปัญหาด้วยตนเอง โอยอาจร่วมกับองค์กรและหน่วยงานต่างๆ ซึ่งมีหน้าที่จะต้องรับผิดชอบในเรื่องนั้นๆ

๕.๓ เพื่อร่วมกับชุมชนในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ตามสิทธิหน้าที่ของตนเอง

๕.๔ เพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่มและการทำงานร่วมกันในการแก้ปัญหาและการพัฒนาชุมชนอีกทั้งผลักดันให้กิจกรรมทั้งหมดดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง

๖. วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร (๒๕๔๕, หน้า ๓๒ - ๓๓) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

๖.๑ เน้นการศึกษาชุมชนเป็นการให้ความสำคัญกับข้อมูลและความคิดเห็นของชาวบ้าน การเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความคิดเห็นร่วมกันเพื่อศึกษาถึงสภาพปัญหาในชุมชนหรือความต้องการของชุมชน ซึ่งเป็นการช่วยวิเคราะห์สภาพปัจจุบันในชุมชน นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงทรัพยากรที่เอื้อต่อการแก้ปัญหาและการพัฒนา

๖.๒ เน้นการหาแนวทางในการแก้ปัญหา โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา การศึกษาทรัพยากรท้องถิ่นที่จะนำไปสู่วิธีการแก้ปัญหา

๖.๓ เน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคัดเลือกโครงการ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหา ซึ่งอาจจะต้องคำนึงถึงเศรษฐกิจในแง่ของความคุ้มค่า ความเหมาะสมกับเงื่อนไขทางวัฒนธรรม ความเชื่อและอื่นๆร่วมด้วย

๖.๔ เน้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินงานแก้ไขปัญหายุ่งยากทุกชั้นตอนและสามารถดำเนินการได้เองหลังจากสิ้นสุดการวิจัยหรือเมื่อนักวิจัยออกจากพื้นที่แล้ว

๗. ระเบียบวิธีวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นระเบียบวิธีที่ไม่ยึดติดรูปแบบอันเป็นมาตรฐานใดๆ การรวบรวมข้อมูลทำได้ในหลายรูปแบบ ซึ่งโดยมากจะใช้วิธีเดียวกันกับวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีขั้นตอนมากกว่างานวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งมีการปฏิบัติและกิจกรรมที่เพิ่มเข้ามา การรวบรวมข้อมูลทำได้หลายรูปแบบ โดยมากจะวิธีเดียวกันกับวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีขั้นตอนที่มากกว่าเพิ่มเข้ามา ซึ่งการปฏิบัติการและกิจกรรมที่เพิ่มเข้ามาตลอดจนการติดตามประเมินสถานการณ์และการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้เกิดความเหมาะสม การรวบรวมข้อมูลตั้งแต่การเข้าสนามสร้างความสัมพันธ์ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์ เน้นการมีส่วนร่วมของฝ่ายประชาชน วิธีการทำได้หลายวิธี เช่น การตะล่อม (probe) การประชุมกลุ่ม การใช้ชีวิตทัศน์ การประชุมเชิงปฏิบัติการ การสัมภาษณ์ การสำรวจ การให้คำปรึกษา การทำแผนที่ของชุมชน การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก แรสนทนากลุ่ม การอภิปราย ส่วนการที่จะได้ข้อมูลที่ต้องการโดยใช้วิธีการใดนั้นต้องมีความกลมกลืนและขึ้นอยู่กับการตกลงร่วมกันระหว่างนักวิจัยกับประชาชนในชุมชนที่ต้องการพัฒนา เพื่อให้มีความเหมาะสมกับสภาพของชุมชนนั้นๆ ให้

มากที่สุด ซึ่งในแต่ละชุมชนย่อมมีความแตกต่างกันไป (สิทธิรัฐ ประพุทธนิตินสาร, ๒๕๔๕, หน้า ๓๓ - ๓๔)

๘. บทบาทของนักวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

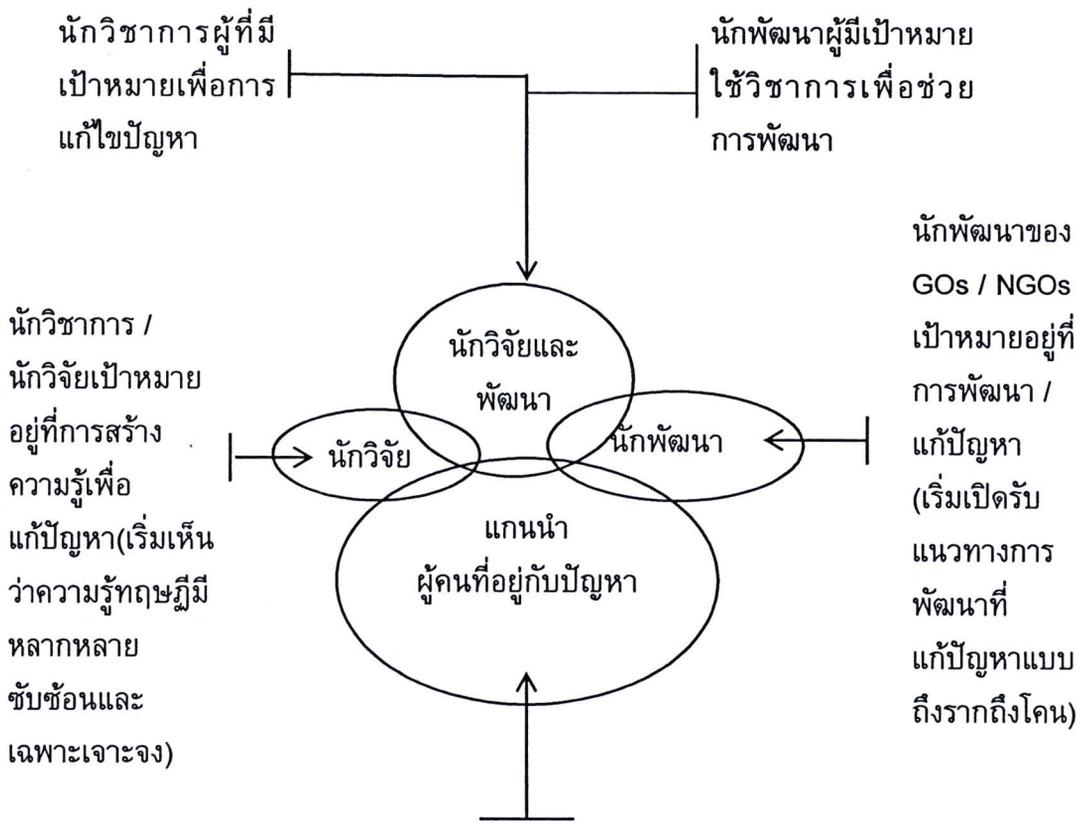
นักวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้นจะมีบทบาทที่ไม่ใช่เพียงวิเคราะห์ข้อมูลทางเอกสารที่ได้หรือที่มีอยู่เพียงอย่างเดียว แต่ต้องเป็นนักวิจัยที่ร่วมหาคำตอบกับกลุ่มประชาชนไปพร้อมๆกันจนจบกระบวนการวิจัย ดังที่สิทธิรัฐ ประพุทธนิตินสาร (๒๕๔๕, หน้า ๓๖ - ๓๘) ได้เสนอบทบาทของนักวิจัยในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ไว้ดังนี้

๘.๑ ต้องตระหนักในข้อจำกัดของตนเอง มีความรู้สึกที่ไม่รู้นอกจากนี้ยังต้องตระหนักในระบบคุณค่าของตนเองเมื่อต้องสัมพันธ์กับค่านิยมของประชาชนในท้องถิ่นที่แตกต่างกันจากตนเอง

๘.๒ ยอมรับการไม่รู้และพยายามเรียนรู้จากคนในชุมชนโดยผ่านมิตรภาพความเข้าใจซึ่งกันและกัน

๘.๓ หลังจากที่ได้ข้อมูลพอสมควรหรือเข้าใจปัญหาของท้องถิ่น ต้องร่วมกันกับชาวบ้านหาทางออกหรือการแก้ไขปัญหา ซึ่งขั้นตอนนี้เป็นงานหนักและมักเกี่ยวพันกับความขัดแย้งอันเกิดจากโครงสร้างอำนาจท้องถิ่น แต่การก้าวเดินอย่างมีจังหวะ ช่วยปลุก กระตุ้นให้ชาวบ้านตระหนักและเปิดใจกว้างออก ช่วยให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และเห็นทางออกที่ไม่จำเป็นต้องมีการปะทะหรือไปสู่ความขัดแย้งเสมอไป นอกจากนั้นแก้แก้ไข้ปัญหาโดยชาวบ้านมีส่วนร่วมเป็นระบบการเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาไปด้วย

๘.๔ คนนอกที่เข้าไปเรียนรู้ในชุมชนหรือชนบทที่มีปัญหาในด้านต่างๆ ต้องเตรียมเรียนรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ความขัดแย้งต่อนโยบายและการปฏิบัติในการพัฒนาชุมชนนั้น ด้วยข้อมูลที่เชื่อถือได้

แกนนำชาวบ้าน / ชุมชน ผู้อยู่กับปัญหาเป้าหมายอยู่ที่ การแก้ไข้ปัญหาอย่างเป็นระบบให้เกิดผล โดยอาศัยการ เรียนรู้เชื่อมองค์ความรู้กับการปฏิบัติ

ภาพ ๓ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (จุดประสงค์อยู่ที่การแก้ไข้ปัญหาแบบยั่งยืน) ที่มา : (สิทธิรัฐ ประพุทธนิตสาร, ๒๕๔๕, หน้า ๔๕)

จากแผนภาพ ๓ แสดงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งนักวิจัย นักพัฒนา หรือนักวิจัยและพัฒนา ร่วมกันแกนนำของคนที่อยู่กับปัญหาในชุมชนเป็นหุ้นส่วนมีการ ผสมผสานระหว่างจุดแข็งของแต่ละหุ้นส่วนเข้าด้วยกันอย่างเลือกสรรและกลมกลืน

๑. นักวิชาการแข็งในด้านวิเคราะห์ แต่ไม่รู้จักปัญหาดี ไม่มีหน้าที่ในการปฏิบัติ
๒. นักปฏิบัติแข็งในด้านการปฏิบัติมีทรัพยากรแต่ไม่รู้จักปัญหาดีและวิเคราะห์ปัญหา สู้นักวิชาการไม่ได้
๓. แกนนำผู้อยู่กับปัญหา รู้ปัญหาดีซึ่งดี แต่การวิเคราะห์และศักยภาพในการ ระดมทรัพยากรมีน้อยกว่านักปฏิบัติ

เพราะฉะนั้น การวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ผลของกระบวนการเรียนรู้จะทำให้ทุกฝ่ายที่เป็นหุ้นส่วนได้รับ (take) และได้ให้ (give) เพื่อให้เกิดการพัฒนาไปในแนวทางที่เหมาะสม

เนื่องจากการการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research: PAR) เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้วิจัยกับประชาชนผู้เป็นเจ้าของปัญหา เป็นการวิจัยที่สร้างองค์ความรู้ที่สามารถพัฒนาไปสู่การปฏิบัติได้อย่างมีกระบวนการดังที่ได้ อธิบายมาแล้วข้างต้น จึงเป็นกระบวนการที่เหมาะสมมากที่สุดในการพัฒนาความเมตตากรุณา ให้เหมาะสม ซึ่งการศึกษาใช้เป็นกรอบในการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้